

Maaseudun mahdollisuudet liiketoiminnassa ja yrittäjyydessä

Kirjoittaja: tutkimusjohtaja Tuomas Kuhmonen,
Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto

Maaseudun mahdollisuudet liiketoiminnassa ja yrittäjyydessä

YRITTÄJYYDESSÄ KYTKEYTYVÄT yhteen uutuuden tuottaminen ja henkilökohtainen riski. Yrittäjyys on toimintatapa, jossa sitoudutaan johonkin tulevaisuuspolkuun, jonka lopputulosta ei koskaan täysin tunneta. Yrittäjyyden ilmentymiä ovat uudet yritykset, olemassa olevan liiketoiminnan, organisaation tai yhteiskunnan uudistuminen sekä tietenkin joskus epäonnistuminen. Maaseudun talouden tulevaisuus riippuu yhteiskunnan ja talouden kehityksen luomista liiketoimintamahdollisuuksista ja yrittäjyydestä, jota tarvitaan mahdollisuuksien tunnistamisessa ja hyödyntämisessä.

Maaseudun rooli yhteiskunnassa

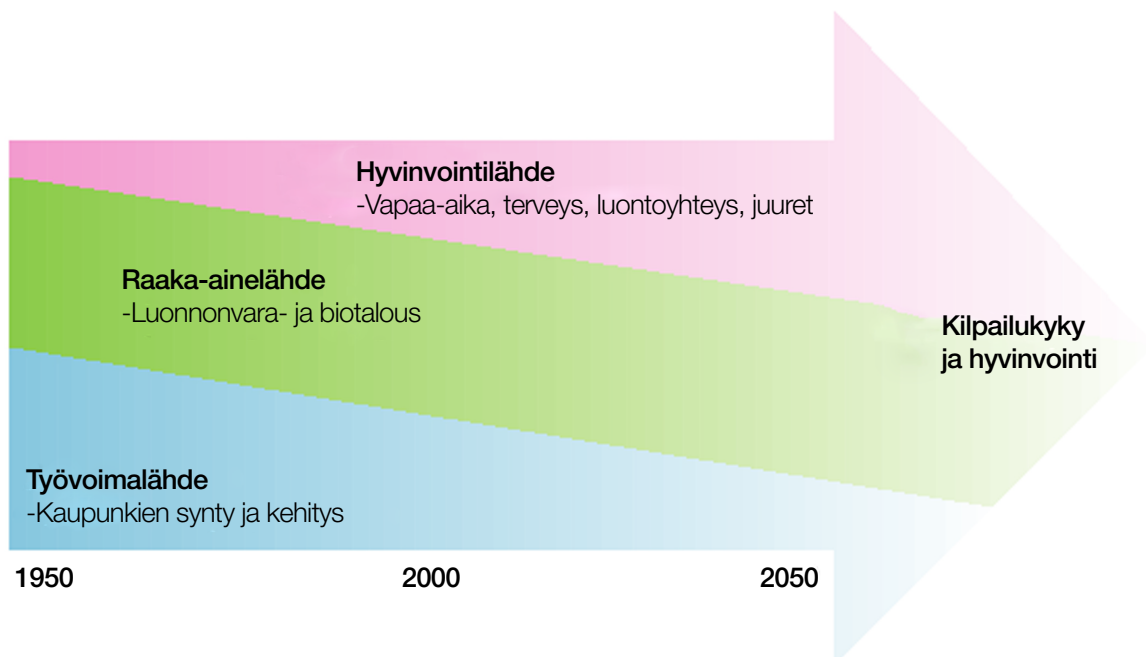
TEKNOLOGIAN KEHITYKSEN myötävaikuttamana työn tuottavuus alkutuotannossa on vapauttanut sodan jälkeen yli puoli miljoonaa ihmistä muiden toimialojen työvoimaksi. Tähän kehitykseen ovat yhdistyneet aineellisen hyvinvoinnin kasvu, talouden palveluvaltaistuminen, muuttoliike, kaupungistuminen ja keskittyminen. Maaseutu on ollut kaupunkien äiti. Sen rooli työvoimalähteenä kuitenkin hiipuu (kuvio 1).

Maaseudulla on "ikuinen" rooli raaka-ainelähteenä, sillä käytännössä kaikki luonnonvarat sijaitsevat maaseudulla. Elintarvike- ja puuraaka-aineen, kalan, riistan ja luonnontuotteiden rinnalla merkitystään kasvattavat energiaksi ja polttoaineiksi käytettävät biomassat. Maaseudun vähemmistö ruokkii, lämmittää ja liikuttaa kaupunkilaisten enemmistöä.

Työvoimalähteen hiipumista korvaa maaseudun kasvava rooli kansakunnan hyvinvointilähteenä. Maaseutu tarjoaa siellä olijoille ja kävijöille luontoyhteyttä, hoivaa, turvaa, identiteettiä ja lepoa.

Maaseudun liiketoiminnan kehitys tapahtuu tässä kehyksessä. Vaihtoehtoisia tulevaisuuksia on paljon riippuen talouden ja instituutioiden luomista mahdollisuuksista ja esteistä sekä maaseudun omien toimijoiden valinnoista.

Kuvio 1. Maaseudun rooli yhteiskunnassa - toiminnan kehys.

Maaseutualueiden tulevaisuuskuvia

MAASEUDULLA ON monta vaihtoehtoista tulevaisuutta. Kuviossa 2 on esitetty neljä luonnonvaroihin pohjautuvaa tulevaisuuskuvaa. Riippuen siitä, miten markkinat arvostavat luonnonvaroja, miten niiden käyttöä edistetään tai rajoitetaan yhteiskunnan toimesta ja kuinka kestävää niiden käyttö on, voidaan päätyä hyvin erilaisiin tulevaisuuksiin. Koska luonnonvarat sijaitsevat hajallaan, niihin perustuva talous on aina jossain määrin hajautunutta.

Biotalous onnetta kuvaa hajautuneen, joustavan ja tasa-arvoisen talouden ideaalia, eräänlaisesta "osallisuustaloutta". Siinä maaseudulle sijoittuu monenlaista liiketoimintaa ja maaseudun toimijoilla on reilu osuus luonnonvaraliiketoiminnan arvoketjuista.

Siirtomaatalous kuvaa taloutta, jossa yhteiskunnan instituutiot ja maaseudun toimijat ovat epäonnistuneet luonnonvarojen käytön kestävyuden ja hallinnan turvaamisessa. "Maaseutukaihos" on kansainvälisten omistajien, suhdanteiden ja tuottovaatimusten ohjaama.

Museomaaseutu edustaa kaikkein keskittyneintä yhdyskuntarakennetta. Hyvinvointi nojaa ensisijaisesti kaupunkikeskusten palvelualoihin, minkä vuoksi arvokkaat luonnonvarat on mahdollista jättää laajalti hyödyntämättä. Maaseutu elää tuesta ja kaikki luonnonvarojen käyttö on luvanvaraista. Maaseutua voisi luonnehtia suureksi "perinnebiotoopiksi".

Neljäs vaihtoehto - *saarekemaaseutu* - kuvaa talouden epäedullista kehitystä, valtion ohentumista ja taloudellisen toiminnan keskittymistä kilpailukykyisiin pistemäisiin tuotanto- ja palvelukeskittymiin. "Selviytymistaloudessa" menestyvät vain osaavat, rohkeat ja onnekkaat.

Kuvio 2a. Maaseudun alueidenkäytön tulevaisuuskuvia (Kuhmonen T. & Kuhmonen I. 2014. Maaseudun alueidenkäytön tulevaisuuskuvat. Tutu-julkaisu 1/2014. Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto).

Kuvio 2b. Maaseudun alueidenkäytön tulevaisuuskuvia

BIOTALOUDEN ONNELA *syntyy*, kun maaseudun luonnonvarojen arvo lisääntyy markkinavoimien vaikutuksesta, politiikkatoimilla edistetään niiden käyttöä ja käyttö on taloudellisesti, ympäristöllisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä. Luonnonvarat ovat aineellisen hyvinvoinnin perusta ja politiikkatoimijoilla on halua ja kykyä edistää niiden kestävä ja hajautettua hyödyntämistä. Tulevaisuus *edellyttää* maaseudun toimijoilta liiketoiminnan kattavaa haltuunottoa omistajuuden, osaamisen, yrittäjyyden ja uudistumiskyvyn kautta (esim. osuustoiminta 2.0). Tulevaisuus johtaa siihen, että luonnonvarat ja niihin liittyvät liiketoiminnan omistavilla maaseudun toimijoilla on työtä, toimeentuloa ja tasa-arvoista osallisuutta yhteiskunnassa. Elinvoimaiset ja alueiden aitoa erilaisuutta heijastavat paikallistaloudet ja -yhteisöt kukoistavat. Yhteiskunta saa nauttia hyvästä huoltokyvystä kasvavan epävarmuuden maailmassa.

SIIRTOMAATALOUS *syntyy*, kun luonnonvarojen arvo lisääntyy markkinavoimien vaikutuksesta, politiikkatoiminnoilla edistetään niiden käyttöä, mutta käyttö on taloudellisesti, ympäristöllisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestämatöntä. Luonnonvarat - pellot, metsät, mineraalit ja vedet - ovat kansainvälisten suuryritysten ja sijoittajien hallussa, eikä politiikkatoimilla ole kyetty estämään niiden lipumista ulkopuolisten käsiin. Tulevaisuuden syntyminen *edellyttää* maaseudun toimijoilta kyvyttömyyttä kasvavan liiketoimintapotentiaalin haltuunottoon ja yhteiskunnalta kyvyttömyyttä omistajuuteen, yrittäjyyteen ja kestävyteen liittyvien instituutioiden ylläpitämisessä. Tulevaisuus johtaa siihen, että maaseutu muuttuu suhdanteiden mukaan, luonnonvarojen hyödyntämiseen liittyviä yhdyskuntia suuryksiköineen syntyy ja katoaa kannattavan liiketoiminnan ehdolla. Ympäristöllisessä kestävydessä noudatetaan minimivaatimuksia; sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys ei maaseudun luonnonvarojen omistajia kiinnosta.

MUSEOMAASEUTU *syntyy*, kun luonnonvarojen arvo lisääntyy markkinavoimien vaikutuksesta, mutta politiikkatoimilla rajoitetaan niiden käyttöä. Arvokkaat luonnonvarat on varaa jättää hyödyntämättä, kun hyvinvointi perustuu vahvasti aineettomiin palveluihin. Tulevaisuuden syntyminen *edellyttää* yhteiskunnalta vahvaa resurssien suojelua ja sääntelyä ja maaseudun toimijoilta alisteista asemaa. Tulevaisuus johtaa siihen, että maaseudun taloudellinen toimeliaisuus vähenee olennaisesti edellytysten ja mielekkyyden kadotessa. Asutus keskittyy eheytyksen myötä, kun maaseudullakin saa rakentaa vain kirkonkyläin. Yhteiskunnan kannalta tarkoituksenmukaiset toiminnot (mm. arvokkaat ympäristöt) pidetään yllä julkisella tuella ja kaikki luonnonvarojen käyttö on luvanvaraista. Maaseudun kehitys on ympäristöllisesti kestävä; maaseudun sosiaalinen rakenne on sen sijaan romuttunut ja maaseutukulttuuria on esillä vain museoissa.

SAAREKEMAASEUTU *syntyy*, kun luonnonvarojen arvo vähenee eikä politiikalla ole erityistä roolia luonnonvarojen ja alueiden käytön kehityksessä. Kaupungistuminen jatkuu, ja maaseudun tuotantotoiminta keskittyy jalostus- ja palvelusaarekkeisiin, jotka säteilevät ostovoimaa ja hyvinvointia ympäristönsä työssäkäyntialueille. Tulevaisuuden syntyminen *edellyttää* maaseudun saarekkeiden toimijoilta osaamista ja kilpailukykyä markkinaehtoisessa maailmassa, kun taas politiikan vähäinen rooli johtuu julkisen sektorin uudelleenorganisoinnista ja merkittävästä ohentumisesta. Tulevaisuus johtaa siihen, että maaseutu eriarvoistuu saavutettavuuden myötä (etäisyys saarekkeisiin). Syrjäisten alueiden perusrakenne ja -palvelut rapistuvat; yhteiskunnalla ei ole intressiä niiden ylläpitämiseen ja etäämmällä luonnon helmassa asuu vain omakustannuselämiseen kykenevää eliittiä. Yhteiskunnan kannalta huoltokyky on heikentynyt erityisesti elintarviketaloudessa.

Tulevaisuuskuvat ja Maaseutu 2014 -barometri

MAASEUTU 2014 -barometrissä eri ryhmiä edustaneet 2341 vastaajaa kuvasivat muun muassa mielikuviaan maaseudusta, tunnistivat polttavimpia ja karsittavia kehittämistarpeita maaseudulla ja arvioivat eri alojen liiketoimintamahdollisuuksia maaseudulla. Millaisten tulevaisuuskuvien toteutumista nämä näkemykset ennakoivat?

Kansalaisten mielikuvissa maaseutu näyttäytyy ensisijaisesti monipuolisena hyvinvoinnin lähteenä (vrt. kuvio 1), jota tuottavat esimerkiksi luonto, aitous, turvallisuus, ympäristöystävällisyys ja yhteisöllisyys (taulukko 1). Kansalaisten mielikuvissa maaseutu piirtyy hyvin vahvasti asuinympäristöksi. Maaseutua laajasti luonnehtivat sisällöt ovat parhaiten edustettuina biotalouden onnelassa, useat myös museomaaseudussa. Maaseutua heikosti luonnehtivat sisällöt ovat puolestaan useimmin edustettuina siirtomaataloudessa ja saarekemaaseudussa. Kansalaisten nykymielikuva maaseudusta edustaa siis kehitystä, jossa yhteiskunta on aktiivinen toimija maaseudulla joko mahdollistajana tai säätelijänä. Hyvin kilpailu- ja markkinavetoinen maaseutu on kansalaisten mielikuvissa vain ohuesti esillä (kuten myös barometrissa, jossa maaseutu näyttäytyy ensisijaisesti asuinympäristönä).

Taulukko 1. Kansalaisten (n=1636) maaseutua koskevien mielikuvien ja tulevaisuuskuvien yhdensuuntaisuus

Mielikuvan sisältö	Kuvaavuus, 1–5	Biotalouden onnela	Siirtomaatalous	Museomaaseutu	Saarekemaaseutu
Luonto (A)	4,6	+		+	
Aitous (A)	3,8	+		+	
Hyvä elämä (A)	3,8	+			
Turvallisuus (A)	3,7	+			
Hyvinvoinninlähde (A)	3,6	+		+	
Ympäristöystävällinen elämäntapa (A)	3,6	+		+	
Yhteisöllisyys (A)	3,6	+			
Houkutteleva asuinympäristö (A)	3,5	+		+	
Tulevaisuuden voimavara (L)	3,3	+			
Sujuva arki (A)	3,0	+			
Kulttuuri (A)	2,8	+		+	
Erilaisuuden hyväksyminen (A)	2,6				
Syrjäytyminen (A)	2,5		+		+
Stressi (A, L)	2,1		+		+
Kansantalouden rasite (A, L)	1,9			+	

Kuvaavuus: 1 = Ei tuo lainkaan mieleen... 5 = Tuo erittäin paljon mieleen maaseudun.

Tyypittely (oma): A = Liittyy ensisijaisesti maaseutuun asuinympäristönä, L = ...liiketoimintaympäristönä.

+ Ominaisuus toteutuu ko. tulevaisuuskuvassa.

HUOM. Barometrin kysymyksenasettelu tuo esiin vain osan maaseudun rooleista ja merkityksistä.

Kansalaisten näkemys maaseudun kehittämistarpeista poikkeaa olennaisesti edellä kuvatuista maaseutua koskevista mielikuvista. Lisäpanostusta kaivataan asioihin, jotka vahvistaisivat maaseutua ensisijaisesti liiketoimintaympäristönä (palvelut, yhteydet, yritysten ja luonnonvaratalouden kehittäminen; taulukko 2). Kehittämispäätöksistä voitaisiin vähentää asioissa, jotka liittyvät ensisijaisesti maaseudun kilpailukykyyn asuinympäristönä (osa-aikaisen, vapaa-ajan ja ekologisen asumisen edistäminen). Lisäpanostus kansalaisten tärkeinä pitämiin kehittämis-kohteisiin edistäisi erityisesti biotalouden onnelan toteutumista, jossain määrin myös saareke-maaseudun toteutumista. Karsittavat kehittämiskohteet liittyvät erityisesti museomaaseutuun.

Taulukko 2. Kansalaisten (n=1636) maaseudun kehittämistarpeita koskevien näkemysten ja tulevaisuuskuvioiden yhdensuuntaisuus

Kehittämistarpeen sisältö	Tarve, +/-	Biota- louden onnela	Siirto- maa- talous	Museo- maa- seutu	Saare- kema- seutu
Palveluiden uudet toteutustavat (A,L)	+30	+			+
Teiden kunnan parantaminen (A,L)	+26	+	+		+
Tietoliikenneyhteyksien parantaminen (A,L)	+21	+			
Uusien asukkaiden houkuttelevuus (A)	+18	+			
Etätyömahdollisuuksien lisääminen (A,L)	+15	+			
Yritystoiminnan edistäminen (L)	+14	+			
Luonnonvaratalouden kehittäminen (L)	+8	+	+		
Liiketoimintamahdollisuuksien tunnistam. (L)	+8	+			+
Uusiutuvan energian tuotanto (L)	+6	+			+
Lähidemokratian kehittäminen (A)	+5	+			
Rakentamismahdollisuuksien lisääminen (A)	-1	+			
Vapaa-ajanasukkaiden hyödyntäminen (A)	-7			+	
Taloudellinen tuki syrjäseudulle (L)	-9	+		+	
Maaseudun imagon kohottaminen (A,L)	-10	+			
Ekologisen asumisen kehittäminen (A)	-13	+		+	
Kaksoiskuntalaisuus, veroja molemmille (A)	-22			+	
Osa-aikaisen asumisen edistäminen (A)	-27			+	+

Tarve: + = Kehitettävä, - = Karsittava, % vastaajista.

Tyypittely (oma): A = Liittyy ensisijaisesti maaseutuun asuinympäristönä, L = ...liiketoimintaympäristönä.

+ Ominaisuus toteutuu ko. tulevaisuuskuviassa.

HUOM. Barometrin kysymyksenasettelu tuo esiin vain osan maaseudun rooleista ja merkityksistä.

Maaseudun liiketoimintamahdollisuuksien kehittymistä arvioivat asiantuntijat, media, päättäjät ja yritykset (taulukko 3). Kaikki erityisen myönteisesti kehittyväksi arvioitu liiketoiminta liittyi luonnonvaroihin. Heikoin kehitysnäkymä oli maaseudun ”tavara-aloilla”: teollisuudella, kaupalla ja kuljetuksella. Myönteisesti kehittyvä liiketoiminta kiinnittyi vahvimmin ja monipuolisimmin biotalouden onnelaan. Toiseksi vahvin sidos oli saarekemaaseutuun. Monet kehittyvät liiketoiminnot voisivat toteutua myös siirtomaataloudessa. Kaikkein löyhin kytkös kehittyvällä liiketoiminnalla olisi museomaaseutuun, jossa maaseudulle voisi sijoittua lähinnä virkistystoimintaa. Mikäli arviot osuvat oikeaan, maaseudun kehittyvä liiketoiminta edistäisi biotalouden onnelan tai saarekemaaseudun toteutumista.

Taulukko 3. Asiantuntijoiden, median, päättäjien ja yritysten (n=705) maaseudun liiketoimintamahdollisuuksia koskevien näkemysten ja tulevaisuuskuvioiden yhdensuuntaisuus

Liiketoimintamahdollisuuden sisältö	Kehitys, 1–5	Biotalouden onnela	Siirtomaatalous	Museomaaseutu	Saarekemaaseutu
Uusiutuvan energian tuotanto	4,3	+	+		+
Lähirooka ja siihen liittyvät palvelut	4,2	+		+	
Elämys- ja virkistyspalvelut	4,2	+		+	+
Biomassojen jalostaminen	4,1	+		+	+
Luontoon liittyvät hyvinvointipalvelut	4,1	+		+	+
Matkailu	4,0	+		+	+
Maatalous (luonnonmukainen)	4,0	+		+	
Kaivostoiminta	3,4	+	+		+
Metsätalous	3,4	+	+		+
ICT-palvelut (informaatioteknologia)	3,3	+		+	
Hoivapalvelut	3,3	+			+
Luovat alat ja kulttuurit	3,3	+		+	
Maatalous (tavanomainen)	3,0	+	+		+
Muu toimiala	2,9	+	+		+
Kuljetus- ja varastointipalvelut (logistiikka)	2,9	+	+		+
Kauppan ala	2,6	0			+
Valmistava teollisuus	2,5	+	+		+

Kehitys: 1 = Heikkenee voimakkaasti.... 5 = Paranee voimakkaasti; vastaajaryhmien painotettu keskiarvo.

+ = Ominaisuus toteutuu ko. tulevaisuuskuviassa.

HUOM. Barometrin kysymyksenasettelu tuo esiin vain osan maaseudun rooleista ja merkityksistä.

Miten tulevaisuudet toteutuvat?

VAIHTOEHTOISTEN TULEVAISUUKSIEN toteutuminen riippuu monista tekijöistä. Luonnonvarat ovat kuitenkin maaseudun tulevaisuuksien merkittävien perusta. Miten niitä käytetään? Kuka niitä käyttää? Missä niitä käytetään?

Vaikka maaseutu profiloituu kansalaisten mielissä vahvasti asuinympäristönä, maaseudun kehittämisselityksessä korostuu maaseudun kilpailukyky liiketoimintaympäristönä. Toimeentulomahdollisuudet ovat maaseudun kehittämisselityksen kova ydin. Biotalous on barometrin tulosten perusteella sekä toivottu että todennäköinen tulevaisuus maaseudulle. Monet mielikuvat, toivomukset ja näkemykset voisivat johtaa myös saarekemaaseudun toteutumiseen. Merkittävä ero näiden välillä juontuu yhteiskunnan osallistumisesta maaseudun perusrakenteen ja -palveluiden sekä kilpailukykyyn ylläpitämisessä: biotalouden onnellassa yhteiskunta on mahdollistaja, saarekemaaseudussa yhteiskunta on ohentunut ja vetäytynyt kilpailukykyisimpiin keskuksiin. On hyvä muistaa myös se, että maaseutua on monenlaista ja erilaisilla alueilla toteutuu erilaisia tulevaisuuksia. Kaikki neljä tulevaisuuskuva toteutuvat varmasti jossakin liiketoiminnassa ja jollakin alueella.

Yrittäjyyden rooli maaseudun vaihtoehtoisten tulevaisuuksien toteutumisessa on keskeinen. Kuinka moni ottaa itselleen roolin liiketoimintamahdollisuuden hyödyntäjänä, riskin kantajana ja uutuuden tuottajana? Missä liiketoiminnoissa, millä alueilla ja millaisin tuloksin tämä tapahtuu? Jotta kehitys olisi maaseudun näkökulmasta myönteistä, tarvitaan edistystä ainakin neljässä asiassa.

Ensinnäkin ”*iso kuva*” maaseudun yhteiskunnallisesta roolista ja sen tulevaisuudesta tulisi saada aikaiseksi ja osaksi yhteiskuntapolitiikkaa. Tällä hetkellä kuva on täysin hukassa. Nyt toimintakenttää hallitsevat isojen ja pienten asioiden sekoittuminen tiedotusvälineissä ja päätöksenteossa, hallintolähtöinen toiminta, reagointi ajankohtaisiin pikkuongelmiin, toimeliaisuuden pirstoutuminen, ristiriitojen kärjistyminen ja päämäärätön ajeltelu. Ison kuvan puuttuessa tyhjiötä täyttävät tiivistä organisoituneet aktivistiryhmät ja satunnaisista asioista innostuvat toimittajat. Mikä on se maaseudun iso tulevaisuuskuva, johon yhteiskunta sitoutuu?

Toiseksi tarvitaan johdonmukainen *politiikkakokonaisuus*, joka edistää tulevaisuuskuvan toteutumista. Maaseutu on moninaista, mutta nykyinen politiikka on sekalaista. Poliitiikka on valtava kokonaisuus irrallisia tuki- ja kehittämisselityksiä. Millä toimenpiteiden yhdensuuntaisella kokonaisuudella edistetään mahdollisimman kustannustehokkaasti ja vaikuttavasti valitun tulevaisuuskuvan toteutumista niin, että politiikan vaikuttavuutta voidaan seurata?

Kolmanneksi tarvitaan politiikan tehokas ja yhdensuuntainen *toimeenpano*. Toimeenpanon tulisi palvella päämäärää, tulevaisuuskuvan toteutumista. Nyt tulevaisuuteen mennään rahoitus ja sääntely edellä, kun marssijärjestyksessä ensimmäisenä tulisi olla tulevaisuuskuva (liiketoiminta)mahdollisuuksineen. Poliitiikkaa toimeenpanevan hallinnon tulisi sitoutua siihen. Nyt hallinnon eri toimijat voivat sooloilla ja esimerkiksi yksittäisen kehittämishankkeen tuloksellisuus voi kaatua myönnön sijasta maksatukseen tai valvontaan. Yhden euron kulukirjauksen selvittäminen saa työllistää päivän hallintoa ja kaksi toteuttajaa. Maaseutuhallinnolta puuttuu ennen kaikkea johto. Millaisella uudelleenorganisoinnilla hallinto saadaan tehokkaasti edistämään politiikassa valitun tulevaisuuskuvan toteutumista ja liiketoimintamahdollisuuksien hyödyntämistä?

Neljänneksi tarvitaan vahvaa *tiedotusta*. Maaseutu 2014 -barometrin eri vastaajaryhmistä juuri median edustajat pitivät maaseudun liiketoimintamahdollisuuksia kaikkein heikoimpina. Tiedonvälitystä hallitsevissa Helsingin Sanomissa ja YLEssä maaseutu näyttäytyy tällä hetkellä ensisijaisesti Itämeren ja luonnon pilajana sekä palveluita ja aluepolitiikkaa vaativana kustannusrasitteena – ainoa tulevaisuus olisi kaupungeissa. Barometrin mukaan kansalaiset ja tutkimusten mukaan nuoretkaan kansalaiset eivät näe maailmaa tällaisena, vaan maaseudulla on vahvuuksia ja heikkouksia, mahdollisuuksia ja uhkia. Miten tavoitteeksi valittavasta, maaseudun poliittisesti hyväksyttävästä yhteiskunnallisesta roolista viestitään tehokkaasti – ruokitaan toimintaideoita, annetaan toimintamalleja, tunnustetaan toimintaesteitä?

Kun nämä neljä asiaa on tehty, markkinat ja yrittäjät voivat hoitaa oman tärkeän roolinsa maaseudun uudistumisessa entistä paremmin. Yrittäjyydelle ja maaseudun uudistumiselle täytyy luoda tavoite, työkalut, toimintamahdollisuus ja totuudenmukainen paikka ihmisten mielissä.